

Ruotsin uudissanojen leksikko

Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal. Julk. Svenska språknämnden. Esselte studium 1986. 306 s.

Pohjoismaista yhteistyötä harjoitetaan kielenhuollonkin alalla varsin tiiviisti. Etenkin ruotsin, norjan ja tanskan kieltä kehitettäessä on viime vuosikymmeninä pidetty silmällä naapurikieliä. Pohjoismaisen kieliyhteyden lujittaminen kuuluu ohjesääntöjenkin mukaan Ruotsin, Norjan ja Tanskan kielilautakuntien tehtäviin. Tältä pohjalta kehkeytyi 1960-luvun lopulla suunnitelma julkaista kussakin maassa sanakirja, joka esittelisi toisen maailmansodan jälkeistä uudissanastoa. Pohjoismaiden ministerineuvoston taloudellisen tuen turvin hanke on saatu myös viedyksi loppuun. Jo 1982 ilmestyi *Nyord i norsk 1945–1975* ja 1984 *Nye ord i dansk 1955–1975*. Viimeisenä kolmikosta valmistui Suomen näkökulmasta kiinnostavin, ruotsin kieltä koskeva *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal*.

Sanakirjan on laatinut Ruotsin kielilautakunnan sihteeristö professori BERTEL MOLDEN johdolla. Vastuunkantajiksi on esipuheessa mainittu lisäksi ULLA CLAUSEN, CATHARINA GRÜNBAUM ja BIRGITTA LINDGREN. Kun tekijät tuntee, voi odottaa hyvää jälkeä. Hyvää jälki onkin: huoliteltua, täsmällistä, typografisesti selkeää leksikografiaa, joka tarjoaa kielen ja sanakirjojen ystävälle runsain mitoin tietoa ja vertailuaineistoa.

Nyord i svenskan ilmoittaa sisältävänsä noin 7 500 hakusanaa. Määrä on jonkin verran suurempi kuin »Uudissanasto 80:n» sanamäärä (6 000). Kuitenkin kyseessä on vain valikoima, jossa mm. erikoisalojen termejä ja vierassanoja on mukana vain siltä osin, kuin niiden on katsottu juurtuneen yleiskieleen. Kehityksen vauhti on ollut huima. Tekniikan ja tieteen uudet saavutukset sekä kulttuurin ja yhteiskuntaelämän muutokset heijastuvat sanavarastoon ja uudistavat kieltä hämmästyttävässä mää-

rin. Selvimmin sen ehkä tajuaa, kun selailtavana on uudissanastoa esittelevä leksikko.

Sanakirjan johdannossa on tiiviisti ja valaisevasti luonnehdittu viime aikojen suosittuja sananmuodostusmenetelmiä ja sanatyyppejä. Monessa tapauksessa niillä on vastineensa suomen kielessäkin. Tavallisia ovat nykyruotsissa mm. erilaiset lyhennökset, joista tosin monen esikuva on jo englannissa. Suomenkielisistä teksteistäkin tuttuja ovat esim. lyhenteet ja lyhennesanat *aids*, *DNA*, *laser*, *VIP* ja *tv*, samoin sellaiset koosteet kuin *hifi*, *moped*, *motell* ja *telex* sekä sentyyppiset suomessa usein arkisilta kuulostavat sanantyyngät kuin *dia*, *disko*, *fan*, *info*, *pop* ja *trench* (= suomen *trenssi*). Ruotsissa lyhennesanat näyttävät nykyään olevan vielä suosittumia kuin suomessa. Sanakirjassa ovat sijansa saaneet – tosin arkisiksi leimattuina – monet sellaiset slangityypisteetkin kuin *dagis* (= *daghem*), *fräckis* (= *fräck* historia), *kändis* (= *känd* person; suomeksi mukailtuna »julkkis»), *lekis* (= lekskola) ja *hårding* (= *hård* person; suomalaisittain »ko-vis»).

Johdannossa on tehty selkoa myös lainattujen sanojen alkuperästä. Omiin listoihinsa on koottu eri kielistä omaksutut sanat, käänös- ja merkityslainat mukaan luettuina. Kuten arvata sopii, englantilaisperäisten ilmausten luettelo on pisin: se käsittää runsaat yksitoista kolmipalstaista sivua. Englannin ylivoima on musertava: muista kielistä juontuvat lainat mahtuvat kaikki parille sivulle! Näissä on eniten saksalais- ja ranskalaislähtöisiä. Suomalaislainojakin on kymmenen, mutta useimmat ovat suomenruotsalaisiksi ilmoitettuja; vain käänöslaina *arbetsvård* (= työhuolto) ja *jenka* ovat yleiskielisiksi katsottuja. Eivät ruotsalaiset ole herkkiä omaksumaan sanoja muiltakaan naapureiltaan: tanskasta ja norjasta on yhteensä otettu vain yhdeksän sanaa, vaikka toisin päin on lainoja kulkeutunut tuntuvasti runsaammin. Suhde on siis samantapainen kuin suomen ja viron välillä.

Etymologisissa viittauksissaan sanakirja on kriittisen varovainen. Epäilemättä pitää paikkansa se johdannossa esitetty käsitys, että lisätutkimukset paljastavat vielä monia käänös- ja merkityslainoja. Omasta puolestani rohkenisin uumoilla – kuten olen vastaavien suomen ilmausten osalta esittänyt kirjassani *Lokarista sponsoriin* – englannin vaikutusta mm. tapauksissa *attachéväska* (vrt. *attaché case*, jo Tuomikosken ja Slöörin leksikossa 1939), *båtfolk* Vietnamin pakolaisista (vrt. *boat people*, »venekansa»), *modell* teoreettista kaaviota, tutkimusasetelmaa tms. tarkoittamassa (vrt. *model*, »malli»), *morot* 'houkutin, kiihoke' (vrt. *carrot*, »porkkana»), *snyftreportage* 'kyynelöivän tunteellinen reportaasi' (vrt. *sob story*, »nyyhkykirjoitus»). – Englannin kielestä juontuvaksi voi ilmeisesti selittää myös ruotsin arkikielen verbin *basa* 'vara förman el. ledare'. Sana muistuttaa kovasti amerikansuomen samaa tarkoittavaa sanaa *paasata*, jonka taustalla on engl. *boss* 'pomo', myös 'olla pomona' (Siiri Sahlman-Karlsson, *Specimens of American Finnish* 87).

Toisaalta myönnän auliisti, että ruotsin uudissanojen selittäjät ovat huomanneet monia sellaisia anglismeja, joita itse en ollut keksinyt. Esim. *arbetslunch* ja *arbetsnamn* on selitetty englannin *working lunch* ja *working title* -ilmauksia myötäileviksi, ja niin ovat kaiketi myös suomen *työlounas* ja *työnimi*. *Työlounas* ei muuten sisälly »Uudissanasto 80:een», vaikka on nykyään melko yleinen. Näkyypä tuosta sanastosta (ja anglismikirjastani) uupuvan *kirjeystäväkin*, joka kilvoittellee jo tasaveroisesti Nykysuomen sanakirjan mainitseman *kirjeenvaihtoverin* kanssa; ruotsin uudissanaleksikossa *brevvän* on selitetty englannin *pen pal* -ilmausta mukailevaksi.

Puutteita kaikenlaisiin sanakirjoihin tietysti aina jää; näennäiset puutteet tosin osaksi johtuvat tietoisesta karsinnasta. Vajavia ovat pakosta etenkin ajoitukset. Nyord i svenskan ilmoittaa toisinaan tarkan vuosiluvun, jolta sana (tai sen uusi merkitys) ensi kertaa on tiedos-

sa, toisinaan taas väljemmin vuosikymmenen. Toimitus on varmasti oikeassa lausudessaan olevan useimmissa tapauksissa mahdotonta luotettavasti ilmoittaa, milloin mitäkin sanaa on ensi kerran julkisesti käytetty. Oma arvonsa on tietysti likimääräisilläkin ikäyksillä.

Sana-artikkeleihin liittyy enimmäkseen lähdeviittein varustettuja lause-esimerkkejä. Niitä sanakirja esittää kuitenkin tiukan harkitusti, selvästi säästeliäämmän kuin norjan uudissanonjen leksikko. Tyyliarvoa tai erikoisalaa koskevia tietoja annetaan niin ikään lukuisissa tapauksissa. Sanakirja ei myöskään tyydy aina pelkästään kirjaamaan ruotsiin pesiytyneitä vierassanoja vaan huomauttelee väliin niiden epäsuotavuudesta ja tarjoaa tilalle kotoisempia vastineita.

Torjuvasti on suhtauduttu mm. *abstract*-sanan suomestakin tuttuun englanninmukaiseen käyttöön merkityksessä 'tiivistelmä'; sanakirja suosittaa sanoja *referat*, *sammandrag*. Hankala *multiple-choice* on ruotsiksi paremmin *flerval-suppgift* (suomessa lienee alun pitäen puhuttu monivalintatehtävistä), *sales promotion* neuvotaan korvaamaan ilmauksilla *säljfrämjande åtgärd*, *säljstöd*, jne. Kaikkea englannista hyökyvää ei ruotsin kielenhuoltokaan ole toki valmis ottamaan vastaan, vaikka esiteltävästä leksikosta näkyy havainnollisesti, että uudissanaa *svengelska* (jo vuodelta 1960) ei ole suotta keksitty.

Aihetta lienee huomauttaa, että sanakirjan uutuuksissa on toki kosolti myös omaperäisiä tai ainakin vanhastaan vakiintuneen lainasanaston pohjalta rakentuneita ilmauksia. Kun sana-artikkelien lopussa on mainintoja tanskan ja norjan vastaavista ilmauksista, ilmenee erittäin usein, että näissä kielissä käytetään samoja tai osaksi varioivia sanoja. Käsitte pohja on yleisesti sama, ja suomalainen lukija havaitsee ehtimiseen, että samat pohjoismaiset tai laajemmin kansainväliset ajattelutavat ja muodin käänteet ohjailevat hänenkin kielellisiä käytänteitään.

Kun esim. maatalouden liikatuotantoa

käsiteltäessä puhutaan *liha-*, *muna-* tai *voivuurista*, seurataan monissa kielissä muodiksi tullutta tapaa. Nykysuomen sanakirjan esimerkit sanasta *lihavuori* kuuluvat vanhakantaisesti: »Aitassa oli kokonaisia lihavuoria. Jäntevä Santeri painoi nyt hengästyneen lihavuoren hartioista permantoon.» Vasta »Uudissanasto 80» mainitsee uudenaikaiset yhdyssanat *vilja-* ja *voivuori*. Nyord i svenskan luettelee hyvän joukon näitä muistuttavia *berg*-loppuisia ilmauksia. Vanhin näyttää olevan *smörberg* (1960-luvulta), jonka yhteydessä mainitaan engl. *butter mountain*, saks. *Butterberg*, tansk. *smørbjerg* ja norj. *smørberg*. Mistä muoti on ponnahtanut liikkeelle, ei liene aivan helppoa selvittää, mutta tätä nykyä poliitikkojen olisi varmaan tukalaa suorittaa ilman kyseistä sanontaa, puhuivatpa mitä kieltä hyvänsä.

Selvää englannin jäljittelyä on esim. ruotsin *filosofi*-sanan viljely väljentyneessä merkityksessä 'tankesätt, idé; värdering, princip'. Uudissanakirja mainitsee mm. yhdyssanat *gräsrotsfilosofi* (huom. *gräsrot* = engl. *grass root*, josta myös sm. *ruohonjuuritaso!*), *skorstensfilosofi* (pitkät tehtaanpiiput savuja loitontamassa) ja *trafikfilosofi*. Samantapainen käytäntö rehoittaa tanskassa ja norjassa, ja perin omituista »filosofiaa» kohtaamme nykyään suomenkielissäkin teksteissä (esim. *nelivetofilosofia* auton rakenteessa).

Torjun esiteltävän teoksen enemmät houkutukset. Totean vain vielä, että Nyord i svenskan on paitsi ruotsin kielen tuoreen sanaston selitysteos myös oivallinen apuneuvo sanaston tutkimukselle. Erityisesti tutkijain tarpeita varten teoksessa on lopussa käänteissanalista. Empimättä voi lisäksi sanoa, että sanakirja on opettavaista ja kiehtovaa luetavaa kenelle tahansa kotimaisten kieltemme harrastajalle.

PAAVO PULKKINEN